

Аліна Клепак

В. В. ТАРНОВСЬКИЙ-МОЛОДШИЙ І М. Ф. БІЛЯШІВСЬКИЙ: ДОСЛІДЖЕННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У статті коротко висвітлена історія взаємин В. В. Тарновського-молодшого і М. Ф. Біляшівського. Автор представляє основні аспекти, які стосуються аналізу розкопок на Княжій горі у 1891-1892 рр., а також формування археологічного зібрання чернігівського мецената.

Ключові слова: В. В. Тарновський-молодший, М. Ф. Біляшівський, Княжа гора, польові роботи, археологічна колекція, XI Археологічний з'їзд, «Каталог украинских древностей коллекции В. В. Тарновского».

Важливу роль у становленні В. В. Тарновського-молодшого як особистості відіграло не тільки родинне оточення, але й спілкування його з творчими представниками історико-культурного руху XIX ст., серед яких у нього були друзі-однодумці, наставники, порадики. По-різному складалися у мецената стосунки із цими людьми через складні історичні умови і, що не менш важливо, через його непростий, часто навіть суперечливий характер. Про це багато сказано, особливо про те, що стосується взаємин із Т. Г. Шевченком, П. О. Кулішем, Б. Д. Грінченком, Д. І. Яворницьким, але залишилися і такі громадсько-політичні та культурно-освітні діячі, вплив яких на діяльність колекціонера залишається до кінця не з'ясованим. Серед їхньої нечисленної когорти постать М. Ф. Біляшівського – ученого, археолога, мистецтвознавця, музеєзнавця – посідає чільне місце.

Відомо, що з родиною Біляшівських Василя Васильовича пов'язувала довголітня дружба. Красномовно цей факт підтверджує один із його листів до настоятеля Стрітенської церкви Феодота Івановича, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського:

«18 декабря 1883 года

с. Шепієвка

Высокопочтенный и Глубокоуважаемый

О. Федот

Страшная болезнь до того поразила меня, что я, и по настоящее время не могу прийти до здоровья. Врачи строго воспретили мне выезжать из дому до совершенного выздоровления, а выздоровление мне чрезвычайно медленно подвигается вперед. Я хотя и хочу, но здоровье мое еще оч. плохое.

К Вам никуда положительно не выехать. Обстоятельства мои денежные за это время значительно подорвались. Я теперь сижу почти без денег. Вам глубокоуважаемый О. Федот надо бы послать денег больше но, сердечно, прошу Вас извинить меня. Посылаю в настоящее время тридцать пять рублей 35 руб. из них прошу дать детям

© Клепак Аліна Сергіївна – старший викладач кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д.Ушинського.

по 5 руб., а оставшыяся останутся у Вас. Для меня крайне неприятно, что я не могу взять детей, на прздники Р. Х. в доме, но над, преклониться пред волей Бож.

Я после Праздников постараюсь, как можно, скоро быть в Кіеве и доставить Вам деньги. Будьте Глубокоуважаемый О. Федот и моим детям отцом во время Праздников, и не давайте им грустить.

От души желаю Вам и семейству Вашему весело встретить и провести наступающие Праздники и новый год и да пошлет Вам Господь доброе здоровье со всеми Его милостями. Сердечно целую Вас и

Имею честь быть
Ваш покорнейший слуга
В. Тарновский» [12, арк. 1–2].

На жаль, у нас немає певних фактів, щоб на підставі їх з остаточною документальною точністю ствердити, коли саме чернігівський поміщик познайомився із сином отця Феодота, Миколою, співпраця яких дозволила поповнити скарбницю української культури знахідками часів Київської Русі. Єдине, що можна точно сказати, – археологічна діяльність М. Ф. Біляшівського збігається з початком його розкопок на Княжій горі за фінансової підтримки В. В. Тарновського-молодшого.

У 1890 р. з'явилася публікація, яка містила інформацію про значну кількість унікальних знахідок, відшуканих на території давньоруського городища Княжа гора, розташованого трохи вище від села Пекарі на правому березі Дніпра. На основі пам'яток кам'яного віку і давньоруського періоду автор робив висновок, що на цьому місці стояло літописне місто Родень, де у 975 р. відбулась осада дружини князя Ярополка військом князя Володимира Святославича [22, с. 637–639].

Слід відмітити, що на території цієї місцевості селяни здавна віднаходили предмети старини. Але коли у 70-х рр. ХІХ ст. антикварний Сухаревський ринок заповнився великою кількістю цікавих речей князівської доби, це викликало значний інтерес шукачів скарбів, торговців, науковців. І вже 1876 р. роботи на Княжій горі розпочав Д. Я. Самоквасов.

Щоб зберегти для науки артефакти городища, яке знищувалося розливом ріки, вчений вирішив дослідити його «не пробними ямами, а раскопать всю сохранившуюся часть». Маючи всього два робочі дні, йому довелося найняти для польових робіт майже все доросле місцеве населення, а для нагляду за ходом праці запросити поліцейських [23, с. 262–266]. Як результат, коштовні речі потрапили до рук людей, які були нездатні їх систематизувати науково, частина взагалі зникла або використалась не за призначенням.

Дещо пізніше, влітку 1890, М. Ф. Біляшівський під час екскурсії Дніпровим берегом до гирла річки Рось помітив, що гора й надалі залишалась без належного нагляду, «почти вся изрыта, на верхней площадке ея нет почти аршина нетронутой поверхности» [3, с. 488]. Тому він робить висновок про важливість і необхідність нового етапу досліджень, але «чтобы начать теперь правильныя раскопки нужно сначала затратить много труда на расчистку поверхности горы и такимъ образом привесть ее хотя приблизительно в нормальный вид» [3, с. 499].

Повернувшись до Києва, молодий учений ділиться своїми думками з редакцією найвпливовішого історичного журналу, прагнучи таким чином донести інформацію до відома широкої громадськості. І це приносить бажаний результат. В. В. Тарновський-молодший разом з дядьком Я. В. Тарновським, який свого часу виграв по облігаціях 10000 руб. та віддав їх на будівництво Бактеріологічного інституту в Києві, у 1890 р. купують Гору в її власника поміщика Мандрики [24, с. 189–193; 20, с. 77]. А в наступному році, доручивши подальші археологічні розкопки М. Ф. Біляшівському, розпочинають польові роботи.

17 травня 1891 р. Микола Федотович за допомогою 10 досвідчених землекопів (серед них – А. І. Шелюжко, який безпосередньо керував розкопками за відсутності М. Ф. Біляшівського) з ентузіазмом взявся досліджувати верхню частину городища. Члени експедиції працювали невтомно. Розбившись по парах, вони метр за метром

досліджували гору – один копав, а інший перебирав руками кожен грудочку землі. Таким чином, розкопки велись поперечними дугоподібними розрізами у середньому в 25 м завдовжки. Було розкопано рівну верхню площадку, 2 пологі схили обабіч, частину бокових обривів та частину валу. Дослідження решти частини боків плану-вались на наступний рік [6, с. 169].

У результаті після першого сезону плідної роботи було виявлено 4 скарби із золотими та срібними речами та 1 із залізними, залишки жител, печей, господарських ям. Відшукані пам'ятки старовини дослідник поділив на дві групи: предмети кам'яного віку, що склалися із крем'яних (скребки), кам'яних (частина молотка, стержень, булава у вигляді кулі), кістяних (шило) і керамічних (переважно посуд) знарядь, і великокнязівського періоду (дорогі прикраси, монети, прості побутові речі тощо). Всіх знахідок було близько 1500 [4, с. 61–104].

Слід відмітити, що пошукові роботи оплачувалися повністю коштом В. В. Тарновського-молодшого. Підтвердження цього факту ми знаходимо у супровідному листі головної парафієвської контори чернігівського поміщика від 26 червня 1891:

«Милостивый Государь!

При сем посыльном Вам сто рублей (100 р.) и ... при ремонтах на Княжей горе, в получении которых просим нас уведомить.

С совершенным уважением Бухалтер» [11, арк. 1].

Цікаво, що саме цього дня Біляшівський під час роботи на схилі гори, недалеко від валу, знайшов у невеликому горщику один із скарбів, до складу якого входили такі предмети:

1. Гривні монетні срібні київського типу – 5;
2. Колти срібні з ажурною облямівкою – 3; на вставних щитках, на лицьовій стороні птиця, на зворотній – орнамент наколом (стертий);
3. Колт срібний без облямівки і дужки з гравірованим орнаментом; на лицьовій стороні дві пташки зі зсунутими разом головами і розставленими нарізно лапами; на зворотньому – у середині півмісяць, по сторонах чотири смужки, орнаментовані гравіруванням;
4. Колт срібний з каймою з рубчастого дроту. У центрі його гладке коло, облямоване широкою смугою, заштрихованої гравірованими лініями у косу клітку;
5. Колт срібний з облямівкою з дрібних литих кульок на шпеньках; на чорному фоні вузол плетінки;
6. Сережки київського типу срібні – 19;
7. Кільця скроневі срібні – 16; один кінець загнутий спіраллю;
8. Кільце скроневе золоте з тонкого дроту [21, с. 127].

27 червня 1892 р. мистецтвознавець зробив візит поміщику в його родовому маєтку Качанівці [17, с. 283]. Ми можемо припустити, що швидше за все під час цієї зустрічі мова йшла про наступний етап археологічних досліджень княжого городища. Адже знахідки попереднього року містили багатий і різноплановий матеріал для вивчення матеріальної культури українського народу. Це відповідало головним чином критеріям, за якими створювалося зібрання В. В. Тарновського-молодшого. Тому фінансування другого сезону розкопок продовжилось і влітку 1892 р.

Цього разу вчений розкопував послідовними траншеями південно-східний та північно-західний схили гори. У результаті було знайдено багато різноманітних предметів, а також скарб із срібними речами, загорнутий у полотняну тканину, який містив:

1. Колт срібний з ажурною облямівкою, на вставних щитках на чорному фоні сильно схематизоване зображення грифона;
2. Браслет пластинчастий, кінці витончені і далеко заходять один за одного;
3. Колодочки срібні – 24;
4. Сережки срібні київського типу – 8 [21, с. 129].

Нововиявлені пам'ятки дозволили вченому опублікувати на шпальтах газети «Київська старовина» у 1893 р. нову статтю «Раскопки на Княжей Горе в 1892 г.» [5].

До того ж стислі відомості про городище під час розкопок 1891–1892 рр., висвітлені у звіті краєзнавця на засіданні історичного товариства Нестора-літописця, розмістили на своїх сторінках і «Археологические известия и заметки» [6, с. 170]. Все це говорило про важливість справи, яку робили М. Ф. Біляшівський і В. В. Тарновський-молодший, один із яких займався археологічними дослідженнями, а інший їх фінансував.

Після двох сезонів важких польових робіт колекція унікальних знахідок (близько 2000) переходить у руки власника Качанівки [26, с. 81]. А М. Ф. Біляшівський у 1892 р. від'їжджає до Москви і вступає на природничий факультет університету як вільний слухач, де переважно працює під керівництвом професора Д. М. Анучіна по доісторичній археології та антропології [19, с. 116]. У жовтні того ж року його обирають членом Московського товариства природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті та членом-кореспондентом нумізматичного товариства.

Живучи у Москві, дослідник продовжує спілкуватись з громадським діячем, а також отримувати від нього фінансову допомогу. В архівах Інституту рукопису НБУ ми знаходимо цікавий лист:

«Качановка, 1892. окт. 5

Многоуважаемый
Николай Федотович

Раскопки кончены до будущего года и рабочие возвратились. Этот год не точно прошлый. Масса дубликатов и пустых вещей, а что и остается в коллекцию, то слишком обшлось дорого.

Охота Вам забраться в Московщину. Будто нельзя приискать занятий и в Киеве, или где поближе на родине. Вы мне говорили что Вам предлагают место в музее Историческом.

Что же? Казав пан Кожух дам, да і слово его тепле. Возвращайтесь лучше в Киев да будем хлопотать о месте или похлопочите в Историческом музее и напишите мне. Я могу там быть Вам полезным.

Так что в Москве холера, а то б приехал посоветоваться с доктором Захариным и совместно бы похлопотали. Перенесение хаты конечно принимаю на свой счет и деньги 20 р. прилагаю.

Все мои Вам кланяются. Петя собирается писать Вам о своей нумизматической коллекции.

Досвиданія! Душевно Ваш преданный

Вас. Тарновский» [13, арк. 1–1зв.].

Восени 1893 р. І. Я. Рудченко запропонував краєзнавцю місце завідувача Архіву фінансового управління Царства Польського при Варшавській казенній палаті. Але перед тим, як прийняти пропозицію, влітку 1894 р. М. Ф. Біляшівський приїхав до Києва й жив кілька місяців на своєму хуторі на Княжій Горі (14 десятин землі виділив Біляшівському Тарновський-молодший після закінчення розкопок) [6, с. 174] Потім відвідав В. В. Тарновського-молодшого у Качанівці і лише наприкінці літа вирушив до Варшави [7, с. 4].

За три роки перебування у Польщі Микола Федотович одержав величезну кількість листів, у яких українські громадські діячі просили його чи то розшукати якісь матеріали, чи поробити з них копії. Тому черговий лист від Василя Васильовича з проханням знайти для нього твори про Т. Г. Шевченка польською мовою не був винятковим. Хоча став суттєвим доповненням для нашої розвідки:

«Кіев. 1895. Февр. 14

Многоуважаемый
Николай Федотович

Не писал к Вам до сих пор потому что все собирался ехать за границу на Варшаву и Берлин; Наконец собрался и выехал на Валючиск в Гейдсатбери. А мне очень хотелось быть в Варшаве и поискать с Вами кое чего. Зато наконец был в Львове и кое чего привез и получил чрез Юзефовича.

Описуваною підписи под рисунком Шевченка я ніколи не бачив. Він завжди підписувався просто «Т. Шевченко».

Описуваний же портрет Шевченка у мене є не тільки фотографія з рисунка а офорта Залеского не і я б дуже рад був би достати. Офорт це чи рисунок. Якщо рисунок Залеского то це також дуже цікаво. Аби не фотографія.

Прилагаю Вам список сочинень о Шевченке на польском языке. Которых тут нет. Я думаю что в Польской столице можно найти. Будьте так добры побывайте в магазинах. Что есть велите отложить и известить меня. Можно даже магазину поручить выписать чего не найдется в Варшаве. Сколько будет следовать заранее меня известите. Сей час вышлю.

Я может быть слитаю в Берлин к Лейдену и буду конечно ехать на Варшаву.

До свиданія! Все мои Вам кланяются. Душевно Вам предан

Вас. Тарновский

P. S. Пожалуста похлопочите о книгах. Список прилагаю. Одна надежда на Варшаву. Самый лучший Книжный магазин Гебнера и Вольтера. Через него можно все выписать» [10, арк. 1–2].

У наступні роки зв'язки двох подвижників українського національного руху не припинилися. Вони високо цінили думку один одного, тому часто радились між собою, обмінювались предметами старовини й інформацією стосовно нових знахідок. «Сей час, многоуважаемый Николай Федотович уезжаю на Княжу гору и возвращаюся утром в Пятницу. Неужли Вас не застану? Известите меня где найденные вещи (Серебраны) с последних двух кладов...» [14, арк. 1].

Як бачимо, навіть після закінчення розкопок колекція старожитностей поповнювалась і надалі. Тому виникла необхідність складання найповнішого каталогу зібраних предметів. До того ж меценат виявив бажання підготувати колекцію і видати каталог до початку XI Археологічного з'їзду, що мав відбутися на початку серпня 1899 р. у Києві.

Ідея про організацію чергових зборів археологів у Києві була озвучена на X з'їзді в Ризі влітку 1896 р. Причиною цього був великий науковий та організаційний успіх попереднього київського форуму в 1874 р. Тоді, згідно із науковою програмою, на обговорення були висунуті питання, що стосувалися вивчення художньої культури, а на підготовленій виставці поруч із первісними старожитностями експонувалися фрагменти внутрішнього оздоблення церковних споруд, церковний декор [18, с. 100]. Цікаво, що серед членів з'їзду «с означением места их жительства» згадувалося прізвище «Тарновский В. В. Борзна» [25, с. X, XIII].

Протягом наступних років представницькі наукові форуми помітно розширили коло досліджень як у географічному, так і тематичному відношенні. Тепер обговорювались питання не тільки художньої та церковної проблематики, але й ті, що стосувались виявлення та дослідження приватних колекцій, формування та розвитку провінційних і навчальних музеїв, розвитку археологічної справи на теренах всієї країни.

Саме у цей час В. В. Тарновський-молодший дедалі частіше замислювався над питанням подальшої долі його колекції. Тому, користуючись своїм службовим становищем члена Київського відділу Попереднього комітету, він заздалегідь запропонував показати на виставці Київського товариства старожитностей та мистецтв власне зібрання української старовини [15, с. 166–167].

Однак експонатів було настільки багато, що їхнє представлення громадськості потребувало науково обгрунтованої систематизації. Тож упорядкуванням предметів доісторичного і великокнязівського відділів, за особистим проханням мецената, зайнявся не хто інший, як М. Ф. Біляшівський. Каталог був підготовлений та зданий до друку в 1896 р. [8, арк. 3–4,6]. В остаточному варіанті «Каталог українских древностей коллекции В. В. Тарновского» з додатком 16 таблиць та ілюстрацій був виданий у Києві 1898 р. [16].

Матеріали колекції були систематизовані за географічними пунктами та за принципом історичної послідовності епох і поділені на три відділи: доісторичний,

великокнязівський та козацький. Доісторичний відділ нараховував 400 предметів, з них 388 знайдено під час розкопок на Княжій горі. Великокнязівський відділ включав 1620 предметів, знайдених під час безпосередніх розкопок на Княжій горі; 66 предметів (№ 1621 – № 1686) із випадкових знахідок, які поступили після розкопок городища; 14 предметів (№ 1687 – № 1700), знайдених між Княжою та Мар'їною горами; 19 предметів (№ 1701 – № 1719) із розкопок поблизу села Ліплява Золотоніського повіту Полтавської губернії, куплених на розпродажі колекції померлого Н. Я. Тарновського; 9 предметів (№ 1720 – № 1728), знайдених у різних місцях [16, с. 1–35]. Відзначимо, що такий принцип побудови каталога відповідав цілям власника зібрання, який вважав, що археологічні матеріали повинні ілюструвати старовинний український побут на наукових підставах [26, с. 82].

На привеликий жаль, 13 червня 1899 р. В. В. Тарновського-молодшого не стало. Однак, згідно з волею філантропа, його зібрання все-таки було представлено на XI Археологічному з'їзді. Підтвердження цього ми знаходимо у доповіді П. С. Уварової, оприлюдненій 19 серпня 1899 р. під час останнього засідання наукового форуму, в якій графиня відзначила «Каталогъ собранія Вас. Вас. Тарновскаго» за «серьезные научные достоинства» [9, с. 411–412]. До того ж у жовтні 1899 р. М. Ф. Біляшівський у своїй статті згадав, що під час відкриття другої археологічної виставки у спеціально спорудженій будівлі Київського музею старожитностей і мистецтв було представлено «роскошное собраніе украинскихъ древностей покойного В. В. Тарновскаго [2, с. 120].

Ці окремі відгуки дають змогу сучасному читачеві зрозуміти, що Василь Васильович протягом усього свого життя виявив рідкісну наполегливість і самозреченість у справі збереження культурної спадщини. «Від збирання приватної колекції, приступної для огляду тільки її господареві та його гостям, він як організатор науки пройшов шлях до створення першого музею національної історії. Він врятував націю в той момент, коли здавалося, що на наше безголов'я історія не полишить нам жодного речового доказу, власне, нашого існування на цій землі» [1, с. 119] – так писав М. М. Біляшівський, внук знаменитого археолога та музейного діяча М. Ф. Біляшівського, який брав безпосередню участь у формуванні археологічної колекції та підготовці першого тому «Каталога українскихъ древностей коллекции В. В. Тарновскаго».

1. Біляшівський М. М. Музей українських старожитностей Василя Тарновського-молодшого як явище української культури / М. М. Біляшівський // Українознавство-2003: календар-щорічник. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2002. – С. 116–124.
2. Беляшевский Н. Археологический съезд в Киеве / Н. Беляшевский // Киевская старина. – 1899. – Т. LXVII. – № 10. – С. 107–120.
3. Беляшевский Н. Княжа Гора / Н. Беляшевский // Киевская старина. – Т. XXXI. – № 12. – 1890. – С. 494–503. – Документы, известия и заметки.
4. Беляшевский Н. Раскопки на Княжей Горе в 1891 г. / Н. Беляшевский // Киевская старина. – Т. XXXVI (36). – № 1. – 1892. – С. 61–104.
5. Беляшевский Н. Раскопки на Княжей Горе в 1892 г. / Н. Беляшевский // Киевская старина. – Т. XLI (41). – № 4. – 1893. – С. 134 – 146.
6. Бондарець О. В. Княжа гора (історіографічний та стратиграфічний аспекти) / О. В. Бондарець // Культурологічні студії. – 1999. – Вип. 2. – С. 169–172.
7. Вінницький А. Микола Теодотович Біляшівський: його життя та музейна робота [Електронний ресурс] / А. Вінницький. – К.: Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка, 1926. – 13 с. – Режим доступу: <http://elib.nplu.org/view.html?id=511>.
8. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 140. – Оп. 1. – Справа 44. Збірник документів о передачі музею помещика Тарновского губернскому земству и организации его деятельности, 519 арк.
9. Заключительный доклад граф. П. С. Уваровой на XI археологическом съезде // Киевская старина. – 1899. – Т. LXVI. – № 9. – С. 401–418.
10. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

- (далі ІР НБУ). – Ф. XXXI. – Шифр 7. – Тарновський Вас[иль] [Васильевич] Беляшевському Николаю Федотовичу. Письмо 14 февраля 1895 г. Из Киева в [Варшаву]. – 2 л.
11. ІР НБУ. – Ф. XXXI. – Шифр 300. – Главная парафиевская контора помещика Василия Васильевича Тарновского [Беляшевскому Николаю Федоровичу]. Заведующему работами по раскопке Княжей горы. Сопроводительное письмо к высылаемым деньгам на расходы по раскопке Княжей горы. 26 июня 1891 г. Из с. Парафиевки, Борзенского уезда, Черниговской губ. в х. Княжа Гора, Каневского уезда. – 2 л.
12. ІР НБУ. – Ф. XXXI. – Шифр 1809. – Тарновський Василь [ ] свящ. Беляшевському Федоту [Ивановичу]. Письмо 18 декабря 1883 г. Из с. Шепиевки [Подольской губ.] в Киев. – 2 л.+конверт.
13. ІР НБУ. – Ф. XXXI. – Шифр 1810. – Тарновський Василь [Васильевич] [Беляшевському] Николаю Федотовичу. Письмо 5 октября 1892 г. Из Качановки в [Москву]. – 2 л.
14. ІР НБУ. – Ф. XXXI. – Шифр 1811. – Тарновський Вас[илий] [Васильевич] [Беляшевському] Николаю Федотовичу. Письмо 15 июля [18]96 г. [Киев]. – 2 л.
15. К Археологическому съезду в Киеве // Киевская старина. – 1899. – Т. LVI. – № 6. – С. 166–167. – Археологическая летопись.
16. Каталог украинских древностей коллекции В. В. Тарновского. – К.: Тип. К. Н. Милевского, 1898 – 86, [5] с.
17. Качанівка. Альбом автографів / [упоряд. С. О. Половнікова]. – К.: Темпора, Майстерня Книги, 2010. – 327 с.
18. Ковпаненко Н. Г. Роль археологічних з'їздів останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. у дослідженні архітектурно-мистецької спадщини України / Н. Г. Ковпаненко // Український історичний журнал. – 2008. – № 6. – С. 99 – 110.
19. Колеснікова В. А. Археологічні установи Української академії наук у перші роки її існування / В. А. Колеснікова // Археологія. – 2012. – № 1. – С. 115–122. – Серія: Історичні науки.
20. Колосова Н. А. Меценатська діяльність родини Тарновських в культурному розвитку України / Н. А. Колосова // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. – К.: Міленіум, 2012. – № 3. – С. 74–78.
21. Корзухина Г. Ф. Русские клады IX–XIII вв. / Г. Ф. Корзухина. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1954. – 226 с.
22. Похилевич Л. И. Сказания о населённых местностях Киевской губернии, или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / Л. И. Похилевич. – К.: Тип. Киево-Печерской лавры, 1864. – 763 с.
23. Самоквасов Д. Я. Могилы русской земли. Описание археологических раскопок и собрания древностей профессора Д. Я. Самоквасова / Д. Я. Самоквасов // Труды Московского комитета по устройству Черниговского археологического съезда. – М.: Синодальная Типография, 1908. – 272, [4] с.; іл.
24. Тарновський М. В. Качанівка. – Тарас Шевченко і Григорій Тарновський. – Тарас Шевченко і Василь Тарновський (старший). – Василь Тарновський (молодший). – Тарас Шевченко і Яків Тарновський. – Надія Тарновська (Кумася) і Тарас Шевченко. – Мої спогади про Григорія Честахівського / М. В. Тарновський; публ. І. М. Тарновської, передм. С. Палети // Хроніка-2000. – 1997. – Вип. 19–20. – С.88–233.
25. Труды Третьего археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 года. С рисунками в тексте и с отдельным атласом, заключающим в себе 25 таблиц. – Т. I. – К.: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1878. – 352, [I – LXXXV] с.
26. Черненко О. Є. Археологічне зібрання Музею українських старожитностей ім. В. В. Тарновського / О. Є. Черненко // Скарбниця української культури. – Чернігів, 2002. – Вип. 3. – С. 80–85.

Алина Клепак
В. В. ТАРНОВСКИЙ-МЛАДШИЙ И Н. Ф. БИЛЯШИВСКИЙ: ИССЛЕДОВАНИЕ И СОХРАНЕНИЕ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

В статье кратко освещена история отношений В. В. Тарновского-младшего и Н. Ф. Биляшевского. Автор представляет основные аспекты, касающиеся анализа раскопок на Княжьей горе в 1891–1892 гг., а также формирования археологического собрания черниговского мецената.

Ключевые слова: В. В. Тарновский-младший, Н. Ф. Биляшевский, Княжа гора, полевые работы, археологическая коллекция, XI Археологический съезд, «Каталог украинских древностей коллекции В. В. Тарновского».

Alina Klepak
V. V. TARNOVSKYI JR. AND M. F. BILYASHIVSKYI: RESEARCH AND PRESERVATION HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE

The article gives a brief description of the history of relations V. V. Tarnovskiy Jr. and M. F. Bilyashivskiy, who highly opinion appreciated each other's, often consulted, who have exchanged objects of antiques and artifacts and the information about them

The author represents the main aspects, which touch 1) the archaeological activities Bilyashivskiy's, which coincides with the beginning of his excavations on Knyazha Gora with financial support Tarnovsky's Jr.; 2) the analysis of the excavation Knyazha Gora in 1891-1892 gg.; 3) the formation of the archaeological collection of Chernigov patron; 4) the preparation of the collection and «The catalogue of Ukrainian antiquities the V. V. Tarnowsky's collection» to the beginning of XI Archaeological Congress in 1899 in Kyiv.

As a result, the materials were systematized under the historical sequence of eras and geographical the items and divided into 3 sections: prehistorical, great princely and cossack.

So Tarnowskyi Jr. and Bilyashivskiy found a rare persistence concerning of research and preservation historical and cultural heritage

Keywords: V. V. Tarnowskyi, Jr., M. F. Bilyashivskiy, Knyazha Gora, fieldwork, archaeological collection, XI Archaeological Congress, «The catalogue of Ukrainian antiquities the V. V. Tarnowsky's collection».

